

Michał CHODOROWSKI*

KULTURA DIALOGU JAKO PUNKT WYJŚCIOWY DO TWORZENIA WSPÓŁCZESNEJ ARCHITEKTURY W MIEŚCIE HISTORYCZNYM

Artykuł podejmuje temat zagadnień metod dydaktycznych w podejściu do tkanki historycznej ze szczególnym zwróceniem uwagi na formę dialogu. Rozważania na ten temat podjęto na podstawie poczynionej przez autora obserwacji procesu dydaktycznego uczelni Sint-Lucas (Belgia) oraz studiów dostępnej literatury na temat dydaktyki z zakresu konserwacji zabytków, jak i wiedzy studentów architektury do szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego.

Autor stawia tezę, że dialog i metoda dydaktyczna dialogu powinny być rozważone w przypadku nauczania architektonicznego. Dialog czy dyskusja wymaga od stron zachowania jej kultury oraz szacunku do innych dyskutantów. Potrzeba zrozumienia jest jej podstawą. W obecnej kulturze mass mediów, informacji skrótowej i systemu edukacji, który powierzchownie dotyka wielu zagadnień, coraz większym problemem jest poziom wiedzy studentów opuszczających mury uczelni i nie dotyczy to tylko architektury.

Na podstawie doświadczeń w edukacji architektonicznej autor jako uczestnik programu Erasmus+, mając kilkunastoletnie doświadczenie w pracy ze studentami zagranicznymi, wskazuje na różne podejście studentów do nauczyciela/profesora w zależności od regionów, gdzie studenci odbierają edukację. Podejście studentów w krajach Europy Zachodniej, Ameryki Południowej stawia nauczyciela w roli tutora – opiekuna, przewodnika. W krajach Europy Środkowej, Wschodniej i na wschód od niej jako mentora – niepodważalny autorytet. W jednym systemie dialog jest obecny, w drugim zbędny.

Rozważania na temat dialogu nabierają szczególnego znaczenia w przypadku działań na tkance historycznej, a w skali większej w realizacjach uzupełniających tkankę historyczną. Przestrzeń miasta historycznego staje się miejscem dialogu wielopokoleniowego. Wymaga on szacunku do zastanej przestrzeni, zrozumienia aspiracji społeczności, które je tworzyły, oraz architektów, którzy w niej już działali.

Słowa kluczowe: metody dydaktyczne, ochrona dziedzictwa kulturowego, architektura, urbanistyka

* Politechnika Białostocka, Wydział Architektury, Instytut Architektury i Urbanistyki, Pracownia Urbanistyki i Planowania Przestrzennego. ORCID: 0000-0001-7675-5782.

1. WPROWADZENIE

1.1. Architektura jest formą dialogu

Architektura jest formą dialogu między kolejnymi pokoleniami architektów, może być powtórzeniem idei, rozwinięciem ich, ale też ich negacją. Wciąż jednak poruszamy się wokół stałego wątku dyskusji. Obecnie przypomina to klub dyskusyjny, wypełniony wielowątkowymi nurtami, co jest charakterystyczne dla współczesnego świata.

Tym abstrakcyjnym wstępem rozpoczyna się polemika nad sposobem kształcenia młodych architektów w projektowaniu współczesnej architektury rozumianej jako dialog z przeszłością, szczególnie istotnej w mieście historycznym.

1.2. Przestrzeń dialogu – wspomnienia autora

Wydział architektury w Ghencji mieści się w budynku dawnego klasztoru. Sercem wydziału jest kafeteria mieszcząca się w dawnym refektarzu, w którym spotykają się w porze lunchu studenci i nauczyciele akademicy. Co jest specyficzne – nauczyciele nie separują się od studentów, a spożywają posiłki z nimi, dyskutując, i w ten sposób przełamują dystans.

Rys. 1. Budynek wydziału architektury w Gandawie – Hogeschool Voor Wetenschap & Kunst – Campus Sint-Lucas [ze zbiorów autora]

Dyskusje potrafią wyjść poza jeden stół i stać się debatą między profesorami, której uczestnikami są studenci, również czynnymi. Te nieformalne dyskusje były czymś niespotykanym w innych ośrodkach akademickich, a zarazem niezwykle inspirujące. Aktywny udział studenta w dyskusjach był inicjowany przez formę zajęć, treści nie były narzucane odgórnie jako autorytarne, ale tłumaczone i zakładające, że studenci będą mieli pytania i wątpliwości, które należy wyjaśnić. Studenci zagraniczni byli zaskoczeni tą formą, przyzwyczajeni do roli profesora/nauczyciela i jego niepodważalnego autorytetu. Ten rodzaj kontaktów wykładowca/nauczyciel wymagał jednak szacunku obu stron, który nie w każdym środowisku kulturowym może być powtórzony. Takie podejście pozwalało na stworzenie przestrzeni dialogu.

2. EDUKACJA

2.1. Eksperymentalne, nowatorskie modele nauczania architektonicznego

Relacja mistrz–uczeń, która najczęściej występuje w procesie dydaktycznym na uczelniach architektonicznych, jest formą wymiany doświadczeń nauczyciela akademickiego ze studentem. Efektem jest dzieło – praca studenta, która powstaje w procesie kreacji. Janusz Poznański [2022] określa dydaktykę akademicką na kierunkach architektonicznych jako „grę dydaktyczną”. W opisanej relacji to mistrz wyznacza kierunek, „przenosi i rzutuje na odbiorców [...] próbując przekonać ich w otwartej i wolnej wymianie myśli oraz obrazów do rozpoczęcia i realizacji wyznaczonego procesu tworzenia” [Poznański 2022: 48]. W budowaniu programów nauczania obowiązują wytyczne instytucji nadzorujących, w przypadku Polski rozporządzenia z 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu architekta [Dz.U. z 2019].

Niektóre ośrodki próbowały przełamać tradycyjny system nauczania, kierując się potrzebą nastawienia na bardziej innowacyjne metody. W latach 90. XX w. eksperymentowano z nową metodą Problem-Based Learning (PBL). Pomaga ona studentowi w zdobywaniu praktycznych umiejętności, uczeniu się samodzielnego myślenia i kreatywności, rozwijaniu kompetencji społecznych, poszerzaniu wiedzy w konkretnej dziedzinie, planowaniu samodzielnej pracy. PBL stawia wykładowcę w roli mentora/tutora. E. Graaff i R. Cowdroy [1997] opisali w swoim artykule problemy, jakie napotkało systemowe wprowadzenie tej metody na uczelniach w Delft i Newcastle (Australia), które podjęły się ich wprowadzenia, i jakie trudności pojawiły się przy realizacji zmian. Jednym z wielu problemów była niechęć części wykładowców z przejścia z roli mistrza w rolę mentora. Kolejny problem stanowiła zmiana ukierunkowania procesu dydaktycznego stawiającego studenta w jego

centrum, która z kolei była trudna do przyjęcia dla studentów. Obie uczelnie w latach 90. borykały się z problemami z programami nauczania, włącznie z negatywnymi opiniami instytucji kontrolujących. Co prawda nie udało się przeprowadzić zmian systemowych, ale oba wydziały poprawiły swoje wyniki i otworzyły się na innowacje. W 2022 r. wydział architektury w Newcastle znajdował się w pierwszej pięćdziesiątce QS World University Ranking, a Delft od wielu lat jest w pierwszej piątce.

2.2. Dialog jako narzędzie dydaktyczne w nauczaniu architektury

Od czasów Sokratesa dyskusja/dialog jest wskazana jako forma przekazania wiedzy. W metodzie majeutycznej uczeń w sposób samodzielny dąży do odkrycia wiedzy pod opieką i poprzez rozmowy z nauczycielem mentorem, którego zadaniem jest wskazanie właściwej drogi. Drugą metodą jest metoda elenktyczna, w której nauczyciel początkowo przyjmuje tezę ucznia, ale zadając kolejne szczegółowe pytania, sprawia, że uczeń dochodzi do wniosku, że jego wnioskowanie i teza są błędne.

Najczęstszą i wciąż stosowaną metodą jest forma wykładu monologu, zakładającego, że nauczyciel jest niepodważalnym autorytetem. W wersji bardziej przyjaznej monolog przechodzi w formę pogadanki. Założeniem jej jest „uzyskanie od odbiorców jedynej właściwej odpowiedzi przewidzianej wcześniej przez prowadzącego” [Rybska et al. 2014].

Warto w tym miejscu przytoczyć metodę modelowania dialogów QtA (Questioning the Author) opisaną przez Elizę Rybską i Annę Basińską [2014] i kluczowe pytanie: „o co tutaj chodzi?”. W metodzie tej najważniejsze jest postawienie pytania otwartego, które to uczniowie/studenci mają rozwinać. Techniki wspomagające metody QtA to: podkreślenie, powracanie, parafrazowanie, modelowanie, podsumowanie i adnotacja. W podsumowaniu autorki, bazując na ankietach wśród uczniów i nauczycieli, przytaczają opinie m.in. o nauczaniu wyrażania swoich opinii i słuchania się wzajemnie; zwiększonego zaangażowania uczniów poprzez stosowanie ich języka, rozwinięcie procesu analitycznego, twórczego myślenia naukowego; uczniowie odważniej wypowiadali się na tematy naukowe; chętniej wypowiadali się i zadawali pytania. Rybska i Basińska określają jako niełatwe początki wdrożenia metody na zajęciach ze studentami. Autor nie znalazł wzmianek o próbach zastosowania tej metody w nauczaniu architektonicznym.

2.3. Zróżnicowanie metod kształcenia studentów architektury w odniesieniu do studentów programu Erasmus+ na podstawie doświadczeń z prac dydaktycznych autora

W swoim doświadczeniu w pracy ze studentami zagranicznymi autor sięgał po doświadczenia nauczania w Sint-Lucas. Pierwszym założeniem było zróżnicowanie poziomów kursów niezależnie od stopnia studiów i rocznika. Drugim przyjęcie, że studenci pochodzą z różnych ośrodków i różnych szkół projektowych oraz warsztatowych. Trzecim, że tylko poprzez nauczenie ich dialogu i słuchania się siebie nawzajem będą w stanie współpracować w zespołach projektowych. Problemem było różne podejście do nauczyciela/prowadzącego. Studenci z Hiszpanii i Portugalii traktują nauczyciela jako tutora, pozostają samodzielni, nie próbują się dopasować do prowadzącego. Przyjmują uwagi, ale nie bezdyskusyjnie, zachowując szacunek do drugiej strony. Studenci z Europy Środkowej i krajów bałkańskich są autonomiczni, ale w momencie pojawienia się uwag automatycznie przyjmują je jako wyznaczniki. Zakładają, że bezpieczniej wycofać się ze swojej pozycji. Nie oznacza to zawsze odejścia od swoich poglądów i uznania ich za błędne. Kłopotliwa w tym zachowaniu jest rezygnacja z dyskusji. Kolejną grupą są studenci z obszaru Azji, Bliskiego Wschodu, Azji Południowo-Wschodniej. Pozycja nauczyciela/profesorów ma charakter niepodważalnego autorytetu. Występuje nawet nie szacunek, ale czasami strach i uniżenie, które jest wprost krępujące. Zmieszanie tak różnych grup daje różne efekty i zależy od indywidualnych cech studentów, ale celem jest znalezienie uniwersalnych prawd o architekturze, poznanie i zaakceptowanie swoich różnic i nauczenie się współpracy opartej na wzajemnym szacunku.

2.4. Metody dydaktyczne w nauczaniu projektowym w odniesieniu do tkanki historycznej

Tematyka nauczania ochrony dziedzictwa na kierunkach architektonicznych w Polsce była m.in. tematem jednej z obszernych publikacji Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS [2014]. Wśród autorów, którzy podjęli temat analizy koncepcji, zakresu i formy nauczania, byli Piotr Molski [2014], Krystyna Gutowska, Zbigniew Kobyliński i Jacek Wysocki [2014], Zbigniew Paszkowski, Izabela Kozłowska, Jakub Gołębiowski [2014] oraz prof. Jan Tajchman [2014]. P. Molski zwraca uwagę na przyszłościowy charakter twórczej działalności absolwentów kierunków architektonicznych, a tym samym wyjście poza ramy wiedzy konserwatorskiej i wypracowanie umiejętności zachowania zabytkowych wartości w modernizowanych budynkach, strukturach funkcjonalno-przestrzennych, zmieniającym się środowisku i krajobrazie [Molski 2014]. Tak jak w Europie Zachodniej [Clarke et al. 2019], tak i w Polsce architekci stają przed zadaniem dostosowania istniejących

zasobów do obecnych potrzeb i standardów. Owe „zarządzanie zmianami” stało się kluczową koncepcją zarządzania dziedzictwem kulturowym [Gutowska et al. 2014]. Studenci kierunków architektonicznych stają nie tylko przed problemem ingerencji w zabytkową tkankę, ale też rewitalizacji obszaru, w tym obszarów miast historycznych [Paszkowski et al. 2014]. Niestety, praktyka pokazuje, że często wyrwane z historycznego kontekstu współczesne realizacje degradują krajobraz kulturowy. Z kolei decyzje konserwatorskie o charakterze eksperckim zbyt często pozbawione są „jednoznacznego i zrozumiałego powszechnie uzasadnienia” [Molski 2014]. Prawdą jednak jest, że to projektanci są odpowiedzialni za poprawność konserwatorską projektu, a nie pracownicy urzędów konserwatorskich, jak uzasadnia J. Tajchman [2014]. P. Molski stwierdza, że przyszli architekci powinni być świadomi, że „trafne rozpoznanie i hierarchizacja wartości uzasadniają dopuszczalny zakres przekształceń zabytkowych struktur i ich otoczenia, a w efekcie – pozwalają na podejmowanie właściwych decyzji projektowych i planistycznych” [Molski 2014: 20]. Analiza programów nauczania wydziałów architektury w Polsce dokonana w artykułach wcześniej wspomnianych omawia ich szczegóły i stosowane techniki uczenia.

Czy w takim obszarze wiedzy jest miejsce na eksperymentowanie z metodami i technikami? Na to pytanie próbowali odpowiedzieć nauczyciele ze zespołu odpowiedzialnego za dziedzictwo i architekturę (Heritage and Architecture) z Uniwersytetu w Delft [Kuipers et al. 2017; Clarke et al. 2019]. Podjęty eksperyment dydaktyczny miał na celu rewitalizację istniejących budynków i przystosowanie ich do potrzeb współczesnego pokolenia. Problemem było wielokulturowe środowisko studentów zagranicznych i kwestia tradycyjnego wartościowania dziedzictwa opartego na wiedzy źródłowej (osadzonej w kręgu kulturowym). Waloryzacja dziedzictwa stanowiła w tym przypadku kluczowy aspekt. Wcześniej rozpatrywanymi założeniami były transdyscyplinarność wartości kulturowych [Gutowska et al. 2014] oraz kwestia stanu wiedzy, jaką studenci architektury powinni uzyskać w stosunku do wartości kulturowych i historycznych (które są domeną archeologów i konserwatorów). Poza standardowymi narzędziami analitycznymi, którymi studenci 3.-5. roku operują, w Delft wprowadzono metodę matrycowania i metodę „chrono-mapping” [Kuipers et al. 2017; Clarke et al. 2019]. Ta ostatnia pozwala na zbadanie interwencji w czasie, zaś matryca pozwoliła na późniejszą syntezę i interpretację wyników. Od strony dydaktycznej założono wprowadzenie studentów w zagadnienia wartości dziedzictwa kulturowego, wizytację miejsca, studia własne indywidualne, wymianę wiedzy (metoda *peer to peer*), chrono-mapping, metodę *peer review*, cotygodniowe spotkania z tutorem. Eksperyment dydaktyczny przeprowadzony w Delft był monitorowany, pozwalając na analizę jego wyników. Studenci docenili nowe metody analiz i wartościowania badanych obiektów, natomiast mieli wątpliwości co do metody *peer to peer*, z kolei tutorzy musieli interweniować w momencie pominięcia istotnych elementów przez studentów. Sami autorzy artykułu podsumowują, że pomysł wymaga dopracowania.

3. PODSUMOWANIE

3.1. Dialog w przestrzeni miasta historycznego

Rys. 2. Kampus Tweekerken Uniwersytetu w Ghencji, Xaveer de Geyter Architects, ul. Tweekerken [ze zbiorów autora]

Rys. 3. Wnętrze, w tle kościół jezuicki Sint-Pieterskerk van Gent [ze zbiorów autora]

Rys. 4. Realizacja budynku atelier Hogeschool St Lucas in Gent, Xaveer de Geyter Architects: widok wzdłuż ulicy Ingelengad [ze zbiorów autora]

Rys. 5. Wkomponowanie bryły w widok prostopadłej ul. Jonkvrouw Matterstraat [ze zbiorów autora]

Przestrzeń miast historycznych jest zapisem kulturowych zmian społecznych, które znalazły odzwierciedlenie w urbanistyce i architekturze. W artykule został podjęty temat zagadnień z zakresu nauczania architektury nie bez powodu. Doświadczenie autora z uczelni Sint-Lucas we flandryjskim Ghencji (Gandawie)

towarzyszą mu w pracy ze studentami polskimi i zagranicznymi. Przestrzeń miasta o takich tradycjach i historii inspiruje oraz onieśmiela. Powstaje pytanie: czy w takim mieście jest miejsce na architekturę współczesną? Oczywiście, że tak.

Sukces tych realizacji znalazł swój początek już na etapie nauczania. Metody nauczania bardzo różniły się od realiów polskich. Bazowały na rozumieniu przestrzeni i problemów, jakie w niej się pojawiały, dyskusji oraz samodzielności myślenia. Przestrzeń miasta historycznego jest przestrzenią dialogu, którego musimy jako pedagodzy studentów nauczyć, jak i szacunku do „przestrzennych wypowiedzi innych”, ale też odwagi i umiejętności dopowiedzenia czegoś nowego.

LITERATURA

- Clarke N., Kuipers M.C. Stroux S., 2019, *Embedding built heritage values in architectural design education*, “International Journal of Technology and Design Education”, vol. 30, pp. 867-883. <https://doi.org/10.1007/s10798-019-09534-4>.
- Graaff E., Cowdroy R., 1997, *Theory and Practice of Educational Innovation through Introduction of Problem-Based Learning in Architecture*, “International Journal of Engineering Education”, vol. 13, no. 3, pp. 166-174.
- Gutowska K., Kobyliński Z., Wysocki J., 2014, *Nauczanie zarządzania dziedzictwem kulturowym w ramach różnych kierunków studiów wyższych*, w: *Nauczanie i popularyzacja ochrony dziedzictwa*, red. B. Szmygin, Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków, Warszawa, s. 125-138.
- Kuipers M.C., de Jonge W., 2017, *Designing from Heritage: Strategies for Conservation and Conversion*, Delft University of Technology, pp. 867-883. <https://doi.org/10.7480/isbn.9789461868022>.
- Molski P., 2014, *Wprowadzenie do ekonomiki mediów*, w: *Nauczanie i popularyzacja ochrony dziedzictwa*, red. B. Szmygin, Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków, Warszawa, s. 19-25.
- Paszkowski Z., Kozłowska I., Gołębiowski J., 2014, *Problematyka ochrony i konserwacji zabytków architektury w nauczaniu wyższym na Wydziale Budownictwa i Architektury Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie*, w: *Nauczanie i popularyzacja ochrony dziedzictwa*, red. B. Szmygin, Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków, Warszawa, s. 171-180.
- Poznański J., *Rola dydaktyki w kształtowaniu kreatywności studentów architektury*, „Builder”, t. 305 (12), s. 48-51.
- Rybska E., Basińska A., 2014, *Dialog, który ma wartość edukacyjną. O metodzie Questioning the Author*, „Edukacja Biologiczna i Środowiskowa”, nr 4.
- Tajchman J., 2014, *Analiza zakresu kształcenia i innych czynników mających wpływ na działania architektów i inżynierów budowlanych w dziedzinie konserwacji i restauracji zabytków architektury w Polsce*, w: *Nauczanie i popularyzacja ochrony dziedzictwa*, red. B. Szmygin, Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków, Warszawa, s. 191-204.

Dz. U. 2019, poz. 1359. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu architekta.

A CULTURE OF DIALOGUE AS STARTING POINT FOR CREATING CONTEMPORARY ARCHITECTURE IN HISTORIC CITY

Summary

The article addresses the issue of didactic methods in the approach to the historical fabric with particular attention to the form of dialogue. It is based on the author's observation of the didactic process at the university of Sint-Lucas (Belgium) and on a study of the available literature on didactics in the field of historic preservation as well as on the knowledge of architectural students towards cultural heritage in its broadest sense.

The author's thesis is that dialogue and the didactic method of dialogue should be considered when teaching architecture. Dialogue or discussion requires the parties to maintain its culture and respect for other discussants. The need for understanding is its basis. In the current culture of mass media, abbreviated information and an education system that superficially touches on many issues, the level of knowledge of students leaving the walls of universities is an increasing problem, and this does not only apply to architecture.

On the basis of his experience in architectural education, the author, as a participant in the Erasmus+ programme and with several years of experience working with foreign students, points out the different attitudes of students towards the teacher/professor depending on the regions where the students receive their education. The approach of students in Western European, South American countries puts the teacher in the role of a tutor – a guardian, a guide. In central, eastern European countries, and eastern direction as a mentor – an unquestionable authority. In one system dialogue is present in the other unnecessary.

Keywords: didactic methods, heritage conservation, architecture, urban design

